

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42

Şubat 2016 February 2016

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

MUALLİM NACİ'NİN TENKİT ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME AN EXAMINATION ON CRITICISM CONCEPTION OF MUALLİM NACİ

Özge ÖZBAY*

Öz

Muallim Naci, eğitimlik ve yazarlık vasıfları ile edebiyat âlemine katkısı tartışılmaz bir şahsiyettir. Bu katkılarını eleştiri alanında yazdıklarıyla pekiştirmiştir. Fakat bunlar, devrinde önemli tartışmalara bahis olmasının önüne geçememiştir. Savunduğu görüşler derinlemesine anlaşılammış, yaşadığı polemikler çoğu zaman edebî şahsiyetini gölgelemiştir. Recâizâde Mahmud Ekrem ile arasındaki ihtilaf onun muhafazakâr bir “eski” tutkunu olarak nitelenmesine sebep olmuş, bu önyargı günümüze dek süregelmiştir. Oysa eserlerindeki söylemlere bakıldığında onun tam bir itidal adamı olduğu görülür. Naci, yeniliğe karşı olmamakla birlikte her tür yeniliğin milli benliğimizle mümkün olduğunca sentezlenmesi taraftarıdır.

Bu çalışmada Naci'nin *Yazmış Bulundum*, *Mektublarım*, *Demdeme Mukaddimesi* ve *İntikâd* adlı eserleri hakkında bilgi verilerek, eserlerin içeriği irdelenecek; bu eserlerde değinilen konulardan yola çıkılarak yazarın edebî dünyası üzerine değerlendirmeler yapılmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Muallim Naci, tenkit, Yazmış Bulundum, Demdeme Mukaddimesi, Mektublarım, İntikâd.

Abstract

Muallim Naci is a personality whose contributions to literary World are inarguable with his educator and writer qualifications. He strengthened these contributions in the field of criticism with his writings. But these haven't prevented him to be the subject of remarkable debates in his period. The opinions which he defended haven't been understood, polemics overshadowed his literary personality most of the time. Dispute between Recaizade Mahmud Ekrem and Muallim Naci caused him to be described as a conservative “old” supporter, this prejudice has hold on until today. In fact considering his works, it is seen that he is a character of moderation. Naci, although he is not against to innovation, he is the supporter of the idea that all kinds of innovation have to be synthesized with our national identity as much as possible.

In this study, information about Naci's *Yazmış Bulundum*, *Mektublarım*, *Demdeme* and *Intikad* works will be given, contents of these works will be scrutinized; attempts will be made to do some evaluations on the author's literary figure on the basis of the discussed topics in these works.

Keywords: Muallim Naci, criticism, Yazmış Bulundum, preface of Demdeme, Mektublarım, Intikad.

GİRİŞ

'Batılılaşma', toplumsal ve kültürel tarihimizde kimi zaman bir sorunsal olarak algılsa da etkilerini şimdiye dek sürdüren geniş kapsamlı bir değişim programıdır. Siyasetten eğitime; askeriye den kültüre yaşamın hemen her alanına doğrudan temas eden bu uzun soluklu değişim hamlesi, yapılan yeniliklere verilen tepkilerin ideoloji ekseninde değerlendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Bu bakımdan kültür sahamızda yaşanan değişimlere verilen yerli tepkiler bazen haksızlığa uğramıştır. Bu haksızlığın somut örneklerinden biri edebiyatımızda yankı bulan yeniliklere karşı gösterdiği yerli tutumuyla Muallim Naci'dir. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın “*Modern Türk edebiyatı bir medeniyet kriziyle başlar.*” tespitini krizin yaşandığı çağda fark etmiş olsa da Tanzimat dönemi Türk edebiyatının en çok tartışılan isimlerinden biri olmaktan kurtulamamıştır. Muallim Naci, edebiyatı hem muallim kimliğiyle öğretmiş, hem de sanat olarak icra etmiştir. Batı edebiyatının tesirinde yürütülen yenileşme hareketine farklı bir yaklaşım sergilemiş, bu nedenle yanlış anlaşılmuş, muhafazakâr bir eski edebiyat taraftarı olarak nitelenmiştir.

Yeni edebiyatçıların Batıdaki yenilikleri fikren ve şekil itibarıyla olduğu gibi taklide kalkışmaları karşısında gösterdiği tepki onun -kimi zaman edebiyat tarihçilerinin gözünde dahi- geleneksel şiir anlayışını olduğu gibi devam ettirmek isteyen bir “eskici” sıfatıyla anılmasına yol açmıştır. Oysa Naci'nin vurgusu ve eserlerinde dile getirdiklerinin temeli, geleneğin olduğu gibi yeniden şiir gündemine sokulması değil, millî edebiyatımıza uyarlanıp özümserenerek yerleştirilmesi gerekliliği üzerinedir. Osmanlı şiirinin çağa uygun hale getirilerek yeniliklere kayıtsız kalmaması gerektiğini dile getiren yine Naci'dir. Biz bu çalışmamızda, Muallim Naci'nin kaleme almış olduğu eleştirel eserlerden yola çıkarak onun fikrî ve edebî dünyasını ortaya koymaya çalışacağız.

* Arş. Gör. Bartın Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, oozbay@bartin.edu.tr

1. Yazmış Bulundum (1884)*

Eser, Muallim Naci'nin Tercümân-ı Hakikat'e, -bu gazeteğe muharrirliğinden önce- gönderdiği on dört mektup ile gazetenin bunlara yazdığı cevapları içerir. Bu mektuplar gazetede yayımlandıktan sonra başta Namık Kemal ve Recaizâde Ekrem olmak üzere pek çok ünlü edebî şahsiyetin dikkatini çekmiş, mektupların toplu olarak bir mecmua halinde yayımlanması istenmiştir.

Naci'nin yazdığı mektupların ve hemen altında Tercümân-ı Hakikat'ten gelen cevapların kronolojik olarak sıralandığı *Yazmış Bulundum*, özellikle sade dil ile yazı yazmak isteyen nevhaves gençlere yol göstermesi, faydalı olması için kaleme alınmıştır. Naci, mektuplarında bazen gazetede yayımlanan yazıları tenkit etmiş, bazen manzumeler göndererek bunlar hakkındaki görüşlerini öğrenmek istemiş, bazen de anılarına yer vermiştir. Bu çalışma yalnızca Naci'nin edebî şahsiyeti hakkında fikir veren mektuplarını ele aldığı için anılar ve manzumeleri içeren mektuplara değinilmeyecektir.

Muallim Naci, *mukaddime*de eserlerinin sevilme nedenine ve bu eseri yazma gerekçesine değinir. Eserlerinin kabul görmesini sade bir dille kaleme alınmış olunmasının yanı sıra, içinde yer alan beyitlerin şiir sevenler tarafından beğenilmesi ile açıklar:

"Şimdi herkes öyle külfetli ifadeden hoşlanmıyor. Külfetden âzâde sade sözü seviyor. Onun için benim varakalarım da sevildi. Bunlarda hoşça bazı ebyât dahi bulunur idi. Şiiri sevenler nazarında mektubâtımın esbâb-ı makbûliyetinden biri de bu oldu."(Şenel, 1988: 7)

Naci'nin eserlerine bakıldığında bu ifadelerini destekler nitelikte bir çizgisi olduğu görülür. Özellikle nesirlerinde konuşma diline yakın diyebileceğimiz bir üslup ile sade bir dil kullanmaya özen gösterdiği dikkat çekmektedir. Tanzimat ile birlikte Batı'ya yönelme ve klâsik edebiyatın çetrefilli dilinden sıyrılarak yeni bir dil yaratma cereyanı ortaya çıkmıştır. Naci'ye gelene kadar, yeni bir dil yaratma düşüncesi Şinasi, Namık Kemal ve Ziya Paşa'da da kendini gösterir. Şinasi nesirde bu dilin temelini atmaya çalışmıştır. Ziya Paşa ve Namık Kemal ise teoride savunmakla birlikte dili Şinasi'de olduğundan daha süslü bir hale getirmişlerdir. Tanzimat devri yazarları daha çok Namık Kemal ve Ziya Paşa'yı örnek almışlardır. Recaizâde Ekrem ise bu yazarların aksine şiirin konuşma dilinden uzak, kendine has bir üslubu olması gerektiği savunur. Talim-i Edebiyat'ta üslubu sade, müzeyyen ve âli olarak sınıflandıran Ekrem, eserlerinde müzeyyen bir dil kullanmayı tercih eder. Hâmid dilden çok muhtevaya yoğunlaşması sebebiyle böyle bir girişimde bulunmamıştır. Ancak Naci, Hâmid'in aksine dili edebiyatın en önemli malzemesi olarak görür. Dilin ağır, karmaşık ve özensiz kullanımına son derece karşıdır. Birçok edebî şahsiyet onun dilinin sadeliği konusunda hemfikirdir. Ali Kemal, Naci'den söz ederken, edebiyatımızda dilde sadeliğin başlangıcındaki payını vurgular.

"Arabî Fârisî yerine mümkün olduğu kadar kudret-i ifadeyi, ahengi; insicâmı bozmadan Türkçe kelimeler; terkipler kullanmak; bugün lisanca belli başlı endişelerimizdendir. Keza kısa kısa cümlelerle, açık açık sözlerle beyân-ı merâm etmeyi beğenmeğe başladık. Hatırlıyor muyuz ki lisanımızda bu iki tarzın da hemen hemen mucidi o zavallı Naci'dir."(Uçman, 1998: 121)

Mukaddimenin devamında, bu mektupları, dostlarının kendisine yayımlaması konusundaki ısrarlarına istinaden bir araya getirdiğini ve faydalı olacağı düşüncesiyle Tercümân-ı Hakikat'in mütalaalarını da eklemeyi uygun gördüğünü dile getirir.

Naci, *ilk mektubuna* Tercümân-ı Hakikat gazetesinin edebî sütununun boşluğunu eleştirerek başlar. Kendisinin nasıl bir edebiyat tutkunu olduğunu, edebî meclislerde söylenen her şeyi dikkate alarak kendine mahsus bir mecmuaya kaydettiğini ve bu mecmuada her tür şiiri bir araya getirdiğini ifade eder. Mektubunu sonuna bir kıta ekleyerek tamamlar.

İkinci mektupta Naci, halk edebiyatını ciddiye almadığını ortaya koyan görüşler kaleme alır. Devrin diğer edebî şahsiyetleri gibi halk edebiyatına değer vermez, hatta küçümser. Halk şairlerinin üslubunu beğenmez. *Demdeme* adlı eserinde de Recaizâde Ekrem'in Nağme-i Seher adlı şiirinin bir beytini örnek vererek "Âşık Ömer'in izinden gidenlerin söyleyebilecekleri türden bir söz" olarak nitelendirir. Ancak kimi zaman halk edebiyatı ürünlerinden kendisi de faydalanmıştır.

"Bendenizin kendi âsâr-ı şi'riyyem de var. Bunlardan da göndermek isterdim. Ne çare ki pek o kadar cesaret edemiyorum. Sonra (artık bu pek Âşık Ömercesine!) der ilan ediverirseniz ne yaparım? Öyle şöret kazanmaktan edib-i meçhul olup rahatça oturmak bin kat hayırlı!"(Uçman, 1998: 9)

Naci, *üçüncü mektupta* gazetede yayımlanan bir yazı hakkındaki görüşlerini, mukaddime bahsettiği sade dil anlayışını destekleyen sözlerle ifade eder ve ardından bir kıta yazar. Bu görüşler şunlardır:

* Eserin orijinal metnini Türkiye Büyük Millet Meclisi Kütüphanesi (73006003/4), Başkent Üniversitesi Kütüphanesi (ILY/4896), Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi (PL248.M83Y39 1883), Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi (b1494614), Ege Merkez Kütüphanesi (b1150179) ve Ankara Dil Tarih Coğrafya Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulmak mümkündür. Biz bu çalışmamızda Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesinin sınıflama numarası T.814.31.MUA. 1301, demirbaş numarası 040048 olan Osmanlıca nüshadan yararlandık.

"Gazetenizin edebiyat kısmında (...) imzasıyla iki varaka okudum. Ne yalan söyleyeyim, pek beğendim. Oh, işte söz böyle külfetsiz olmalı! Nedir o istilâhat! Nedir o tesellüsât efendim! El-hamdi-llâh artık umum bunlardan vazgeçiyor." (Uçman, 1998: 10)

Tercümân-ı Hakikât de bu mektuba gönderdiği mütalaada, Naci'nin görüşlerini destekleyerek devrin ediplerine seslenir. Osmanlı'yı yükseltecek olanların edipler olduğunu vurgular.

"Haydi bakalım Osmanlı milletinin üdebâsı! Osmanlıca'yı siz ihyâ edeceksiniz. Nesirde bu selâsete meydan açınız! Tâ ki bundan sonra 'Belâgat-i muhal bir şey dahi uzun cümlelerdir. Seksen kelimeden mânâ çıkarmak insanı yorar.' diye yazsınlar. Nazmınızı da beğendik. Fakat ne yalan söyleyelim! Vezin ve kâfiye mecbûriyetini esâret sayarız." (Uçman, 1998: 10)

Beşinci mektupta ise, Tercümân-ı Hakikât'in kendi yazısını yayımlamasından dolayı müteşekkir olduğunu; kendisinin de bu cihetle istikbali nurlandıran Osmanlı edipleri arasına katıldığını ve gazetenin edebiyata hevesli kişilerin yetişmesinde önemli bir payı olduğunu dile getirir. Burada yayımlanan eserlerin çoğunun değersiz, nevhveslikle yazılmış şeyler olduğundan ancak zaten kimsenin bir anda usta bir edip, başarılı bir şair olmasının mümkün olmadığından, derginin bu bakımdan yüce bir amaca hizmet ettiğini vurgular. Tercümân-ı Hakikât, bu mektuba gönderdiği mütalaada, sadeliğin önemini belirterek, bu usulde yazılmayan eserlerin zamanla gözden düşeceğini ifade eder. Devrin önemli bir yayın organının edebi sütununda bu gerçeklerin dile getirilmesi önemli bir husustur. Anlaşılmadan okunan bir yazının insanın aklında veya ruhunda yer edinmeyeceği şüphesizdir.

"(...) Asıl Osmanlı nâmına liyâkat göstermek isteyen gençler hep bu yolda sadeliğe himmet ederler ise o letâfet cümleyi kendisine bir derecede meftûn eyler ki böyle sadelikten mahrûm olan eserler kimin olursa olsunlar râğbetden düşerler. Sadelik taammüm eder. Herkes fikrini yazabilir. Herkes okuduğunu anlar. Anlaşılarak okunan şeylerden lezzet hâsıl olur. Lezzet dahi istifâdeyi intâc eder. Maarifin terakkisi böyle husûle gelir." (Uçman, 1998: 12)

Naci, altıncı mektubunda bir gazel gönderir. Gazeteden ve edebi çevreden teşvik edici sözler duydukça şiir söyleme hevesinin yeniden ortaya çıktığını söyler. Burada bir noktaya dikkat etmek gerekir. Naci'nin gazeteye gönderdiği şiirlerin tamamı şekil ve muhteva yönünden eski edebiyat anlayışına sadık kalınarak yazılmış manzumelerdir. Bunların bir kısmı kendi kaleminden, bir kısmı ise beğendiği şairlerin elinden çıkmış manzumelerdir. Ancak Naci, gazeteden beklediği gibi bir cevap alamaz. Tercümân-ı Hakikât, nesirlerini daha çok beğendiklerini beyan eder.

On birinci mektubunda gazeteye bir şiir gönderen Naci, yazmanın önemini vurgular. Ona göre yazılanların niteliğinden çok yazma tecrübesini kazanmak önemlidir:

"Ben de yazayım. Arkadaşlar da yazsınlar. Hem-âhenk olalım. Tercümânımızın ulüv-ve-meşrebi var! O kadar güzel yazmasak bile nazar-ı istikbâle ma'tûf olduğu için varakalarımıza yer bulur. Bizi teşvîk eder." (Uçman, 1998: 18)

On üçüncü mektupta ise yazmanın nicelik olarak değil nitelik yönünden zengin olmasının önemini, çok da fazla yazılmaması gerektiğini, sürekli yazıldığı takdirde artık söylenenlerin manasız hala geleceğini, geliştireceğimiz derken yazılan her cümlelerin gerileme sebebi olacağını ve bunun da eski tarzı beğenenleri haklı çıkaracağını şeklinde dile getirir. (Uçman, 1998: 20)

Naci, genellikle eski tarz yazılarını ortaya koyduğu eserlerinde, yazılarında veya bu görüşü savunduğu kaynaklarda *Mes'ud-ı Harabâtî* imzasını kullanmıştır. Bu, onun harabatilikte mutlu olduğunun bir kanıtıdır. Bunun kaynağını aldığı eğitimde aramak gerekir. Naci'nin bütün hocaları, kendisine yazı öğreten ve Hulûsî mahlasını veren Abdülhalim Efendi'den, aruz ilmini öğrendiği Kavalalı Hoca Hüseyin Efendi'ye kadar hep eskinin ocağında yetişmiş insanlardır. (Tanpınar, 1976: 594) Ahmed Midhat'la tanıştıktan sonra Fransızca öğrenmesi onu 'baba ocağı'ndan bir anda çekip alamamıştır. Tanzimat devrinin ne kadar Batılılaşma etkisinde geçtiği düşünülürse düşünülün, matbaanın gelişimiyle eski edebiyat şu ana kadar imkân bulamadığı yayılmayı gerçekleştirmiştir. Aslında eski-yeni çatışması bu noktada ortaya çıkmış, Naci ve Ekrem'de kendini göstermiştir.

2. Mektublarım (1886)*

Muallim Naci'nin sade bir dille kaleme aldığı yetmiş dokuz adet mektubundan meydana gelen eseridir. Naci bu eserinde eseri yazma nedeninden anılarına; şiir eleştirilerinden nazire geleneği hakkındaki görüşlerine kadar pek çok mesele üzerinde durarak dünya görüşü ve edebî anlayışı hakkında ayrıntılar sunar.

Eserin başında bir de mukaddime yer alır. Bir araya getirilen mektupların içinde yazılış tarihinden bir-iki ay evvel kaleme alınanlar olduğu gibi on-on iki sene önce yazılmış olanlar da bulunmaktadır. Naci, mektuplarında kimi zaman edebi görüşlerine yer verir, kimi zaman genç şairlerin eserlerini eleştirerek

* Eserin orijinal metnini Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Kütüphanesi (343574), Kültür Bakanlığı Millet Kütüphanesi (AEmtf03716/02) ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nden temin etmek mümkündür. Biz bu çalışmamızda İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ndeki sınıflama numarası T816.31 MUA, demirbaş numarası 093946 olan Osmanlıca nüshadan yararlandık.

onlara yol gösterir, kimi zaman da anılarına yer verir. Bir bölümünü dost ve öğrencilerine yazdığı bilinirken, bazı mektuplarını kime hitaben kaleme aldığı tespit edilememiştir. .

Naci, eserin *mukaddime* bölümünde neden mektuplarını adını seçtiğini, içinde ne tür yazınların bulunduğunu ve niçin bunları bir araya getirip neşretme ihtiyacı duyduğunu dile getirir. Eserde mektup, varaka, tezkirenâme, cevabnâme, nasihatnâme gibi müsveddeler bir araya getirildiğinden yazar, bu ismi tercih etmiştir. Naci, önemsiz dahi olsa hiçbir çalışma mahsulünün yok olup gitmesini istemeyişi dışında, genç ediplerin yetişmesinde istifade edebilecekleri bir kaynak olabileceği cihetiyle yazılarını neşretmeyi uygun görmüştür. Bu metinlerin içeriği oldukça geniş kapsamlı olduğundan biz bu çalışmamızda sadece edebî kısımları değerlendirmeye alacağız.

Naci cevabnâme niteliğindeki *üçüncü mektubunda* 'tevarüd' kavramını ele alır. Tevarüd, iki şairin birbirinden habersiz olarak aynı beyti söylemeleridir. Naci, tevarüdü kabul edilebilir görür ancak anlam veya üslubun taklidini, çalmak olarak nitelendirir. Aristoteles ve Mütenebbî'nin eserlerinden birkaç parça tercüme ederek benzerlikleri örneklendirir ve Mütenebbî'nin mana çaldığını iddia eder. Örnek göstermek açısından bir tanesine yer verelim.

"Aristo: Âcizlerin âcizi o kimsedir ki, nefisinden aczi gidermeye gücü yettiği halde bu gücü kullanmaz.

Mütenebbî: İnsanlarda gördüğüm ayıplar içinde, kâmil olmaya gücü yeter iken eksik kalmak gibi büyük bir ayıp göremiyorum." (Kahraman: 1992, 265)

Beşinci mektup yine bir cevabnâme niteliğindedir. Naci mektubunda külfetli sözler kullanan bir yazarın eserinden bir bölüm aktararak bu tarz ifadelerden hoşlanmadığını belirtir ve yazarı sert bir dille eleştirir.

"Ben sana defalarca 'ıstılah pârelemekten vazgeç' dememiş miydim? Bu defaki mektubun yine bir takım anlamayacağım acayip deyimlerle dolu! Bilmem hareketli vücudundaki oynaklık elindeki kaleme sindiğinden mi böyle şiveli yazıyorsun?" (Kahraman: 1992, 266)

O, lisanımızın külfetli sözlerle doldurulmasına tepkisini hemen her eserinde dile getirir. Bu tür ifadelerin edebiyatımızı anlamsızlığa sürüklediğini belirtir ve kendi de bu tarz ifadeler kullanmaktan kaçınır. Yaptığımız alıntılardan da görüleceği gibi dili oldukça sadedir.

On dördüncü mektupta Naci, Ahmet Midhat Efendi'nin Tercümân-ı Hakikat gazetesinde aleyhinde yazdığı makaleler üzerine kaleme aldığı *'İbret'* başlıklı bir yazı bulunmaktadır. Burada Midhat'a sitem eder ama olumsuz bir eleştiride bulunmaz. Âlemde her şeyin değiştiğini, insanların da zamanla değişebileceğini gördüğünü dile getirir. Kendisi hakkında Sakız'da bulunduğu dönemde yazılan yazılar ile şimdi yazılanlar arasındaki farka dikkat çeker. Zamanında kendisini övenlerin şimdi aleyhinde yazıp çizdiğini söyler. Ahmet Midhat'a duyduğu saygıdan ötürü yapılan eleştirilere cevap vermeyeceğini dile getirir.

On altıncı mektubunda ise edebiyatın önemine dikkat çeker. Sözdeki tesirin hiçbir şeyde bulunmadığını söyler. Bir eser meydana getirmek için yetenek, hüner ve bilgi bir arada olmalıdır. Marifet kazanmak için çaba sarf edilmelidir.

"Bir şehir bina edenle bir güzel kitap yapanın isimlerinin devam etmesi ve iyilikleri ölçülse, elbette kitabı yazan tarafında üstünlük görülür. Bunun sebebi şu olmalıdır ki şehir kurmak devlet ve ikbalin, kitap yazmaksa marifet ve kemalin meyvesidir." (Kahraman: 1992, 281)

Naci, *otuz üçüncü mektubunda* bir şairin Akif Paşa'nın Adem Kasidesi'ne yazdığı nazire ile ilgili görüşlerini bildirir. Naci'ye göre, tanınmış bir şairin, meşhur eserlerine nazire yazmak çok da akıllıca değildir. Çünkü meydana getirilen eser ne kadar iyi kaleme alınmış olursa olsun, o eserin önüne geçemez, geçse dahi bunu halka anlatmak mümkün değildir. Böyle bir işe kalkışmak ancak zaman kaybı olur. Şu ana kadar böyle eserlere nazire yazanlardan hiçbiri amacına ulaşamamıştır. (Kahraman: 1992, 301)

Kırk üçüncü mektup, Zemzeme-Demdeme atışmasının fitilini ateşleyen yazıdır. Naci, burada Ta'lim-i Edebiyat'taki iki hatayı örneklemiştir. İlk olarak, Farsça'nın Türkçe'ye izafetine örnek gösterilen mısraı, açıklanan mevhumu uygun bulmadığını dile getirir. İkinci olarak da Arapça'nın Türkçe'ye izafetine örnek gösterilen Fuzulî'nin beytini kurala uygun bulmaz. Ancak bu değerlendirmeleri yaptıktan sonra amacının Talim-i Edebiyat'a kastetmek olmadığını özellikle belirtir.

"Bunları yazışım Ta'lim-i Edebiyat'ı çürütmeğe kalkışmak gibi gayet garip bir fikr-i ayb-cuyâneye müstânid değildir.(...) Herkes bildiğini söyler. Bilmediğini de söyleyen çoktur ama ben kendimi öyle şeylerden korumaya çalışırım." (Naci, 1303: 110)

Naci, *kırk yedinci mektubunda* edebiyatımızın başka medeniyetlerin edebiyatlarına meyletmesi ile ilgili düşüncelerini beyan eder. Osmanlı edipleri Arap eserlerinden faydalanmaktadırlar. Bu eserlerin edebiyat âleminin en parlak eserleri olduğu inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak yazılan her eseri taklit etmek de cahillik olur. Naci'ye göre, *birtakım değersiz lakırdıları sırf Arab dili üzere yazılmış olduğu için edebî ayetler gibi telakki etmek idraksizlikten ileri gelir.* (Kahraman, 1992: 335) En büyük insan, ret veya kabul olacak fikirleri ayırt etmeye gücü yeten insandır. Edebiyat, tüm insanlığa ve özellikle icra edildiği topluma fazilet kazandıracak bir mevhumdur. Öyleyse edebiyatımızı yüceltecek değerleri seçkin mümeyyizler tayin etmelidir.

Ayrıca yalnızca Arap ve Acem edebiyatlarından faydalanmakla da yetinilmemelidir. Osmanlı edipleri nerede edebiyatımıza kazandırılacak söz güzellikleri yahut değerli bir fikir görse millî güzelliklerimize katmaya gayret etmelidir. Fakat her milletin güzeli olacağı gibi çirkinini de olabilir. Bu nedenle bu değerleri o kavimlerde olduğu gibi taklit etmek yanlıştır.

"Şimdiki cihan edebiyatımız öyle yalnız bir kaomin eserine iktifa etmeye mecburiyet görmüyor. Herhangi kavimde bir edebi lem'a görse onu almaya, onu daha fazla parlatmaya çalışır. (...) Osmanlı edebiyatçıları da o marifet kaidesine uygun hareketle Arab'da, Acem'de ve diğer kavimlerde ne kadar söz güzellikleri varsa, hepsine müşteri olmakta ve söyleyenden evvel söylenene bakarak her değerli fikri kabul etmeye hazır bulunmalıdır." (Kahraman, 1992: 336)

Naci, bu görüşünü daha sonra İtikâd adlı eserinde de genişletmek suretiyle vurgulamıştır. Onun edebiyatın gelişimi için öngördüğü yol 'itidal' yoludur. Ne Frenk üslubuna yönelip millî edebiyatımız göz ardı edilerek ilerlenmeli, ne de diğer kavimlerin edebiyatlarındaki güzellikler reddedilerek geri kalınmalıdır. Edebiyatımız, Arap, Acem ve Frenk edebi eserlerinden kabul edilebilir fikirleri alıp, millî edebiyatımıza uygun bir nitelik kazandırarak kabul etmelidir. Naci'den önce Namık Kemal de edebiyatın vatani olmadığını vurgulamıştır. Bir fikir eğer doğru ise bir lisanda yarattığı tesiri diğer lisanda da aynen icra edebilir. İki edebiyatçımızın da mutabakata vardığı husus "alınacak fikrin doğruluğu" noktasında kesişmektedir.

Kırk sekizinci mektupta Naci'nin, bir önceki mektubunda üzerinde durduğu Arap ve Acem edebiyatlarından faydalı ve güzel olan şeylerin örnek alınması ile ilgili görüşlerini örnekler vererek detaylandırıldığını görürüz. Divan edebiyatının temellerinin dayandığı bu iki kavmin edebiyatının hikmete ve şiire hizmet edecek taraflarından yararlanılmadığında ortaya çirkin anlamlar çıkacağını verdiği birkaç beyitle örneklendirir. Bir beyti örnek alalım:

*"Kuyunda gezer sâil-i bî-berk ü nevayım
Hem-bezm olabilsen seg-i kuyunla şereftir."*

Beytin şerhi şöyledir: *-Ey sevgili!- Senin semtinde gezen, elinde avucunda bir şeyi olmayan bir dilenciyim; semtinin köpekleriyle arkadaş olabilmek benim için şereftir. Naci bu beyiti, "bir şair sevdiğine aşk sunmak için söz mü bulamaz ki böyle sevdiğini de sevmeyişini de kendisinden nefret ettirecek laflar söylemeye tenezzül etsin" sözleriyle eleştirir.* (Kahraman, 1992: 341)

Evet, edebiyatımız şark edebiyatının eserlerinden faydalanmalıdır ancak bunu gerçekleştirirken makul fikirlere ve latif sözler söylemekten uzaklaşmamalıdır. Aynı şekilde, Fuzûlî'nin iki beytini vererek nefrete şayan bulduğunu da dile getirir. Fuzûlî şark edebiyatının en önemli şairidir ancak bu onun her söylediğini beğenmek ve taklide kalkışmak gerektiği şeklinde algılanmamalıdır. Naci'nin yeri geldikçe tekrarladığı *millî edebiyat* mevhumu bizim için kıstas olmalıdır.

Naci bu mektubunun devamında yeni edebiyat taraftarlarına yönelttiği bir eleştiriye bu kez eski edebiyatçılara yöneltmektedir: Benzersiz söz söyleyebilmek uğruna manaya kayıtsız kalmak... Eski edebiyatçılar, mübalağada çok ileri gitmiş, duyulmamış sözler söyleyelim derken boş sözler söylemek gülünçlüğüne düşmüşlerdir. Naci, bu durumu şu sözlerle eleştirmektedir:

"Bir de benzersiz söz söylemek hayaliyle manasız beyitler yazmak vardır. Bundan da pek fazla kaçınılmalıdır. Zira şimdiki edebiyat meraklıları içinde, manasız bir beyit görüp de 'Bunun elbette bir manası vardır, fakat ben anlayamıyorum. Mutlaka yüce bir şey olmalı!' diyecek kadar sadedil adam kalmamıştır. Eşsiz söz söyleyeyim derken, boş söz söylemiş olmak gülünç olur." (Kahraman, 1992: 341)

Eski edebiyat ile ilgili eleştirilerine *kırk dokuzuncu mektubunda* devam eder. Burada da divan edebiyatının klişelerinin tekrarlanıp durmasından, doğallıktan uzaklaşılmasından şikâyet eder. Bu duruma Batılı şairlerin fikri esas alarak doğal bir üslupla şiir söyleyişlerini örnek gösterir.

"Bereket versin gül ile bülbülü bulabilmişler, yoksa söyleyecek söz bulamayacaklarmış. Frenk şairleri de bülbüle dair sözler açara ama yanına öyle bir de gül katmazlar, tabilikten çıkmazlar. Herifler düşünüyorlar, anlıyorlar, dinliyorlar da öyle söylüyorlar. Bizim şairler bülbül ile gülü çekiştirip duracaklarına, bir köşeye çekilseler de hakkımızda doğru söylenmiş rengin sözleri şöyle bir gözden geçirseler şairliğe bir istidat gösterebilmiş olurlardı." (Kahraman, 1992: 344)

Eski edebiyatın bu kadar tutkunu olan ve ona körü körüne bağlı bir edibin bu sözleri söylemesi mümkün müdür? Naci'yi bu şekilde değerlendirmek onu anlamadığımız anlamına gelir. O, devrinde değeri yeterince anlaşılmamış bir edebiyatçıdır. Edebiyatımızın makûs kaderini öngörmüş, daha o dönemde yapılabilecekleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Altmışıncı mektupta Naci'nin 'İtidal' başlıklı bir yazısı yer almaktadır. Burada başlıktan anlaşılacağı üzere ölçülülüğün önemini vurgular. İtidal hayatın her alanında temel ilkemiz olmalıdır. İtidal, kendine riayet edenleri yüceltir. Naci'ye göre, ifrat ve terfide düşülmeden karşılıklı fikir alışverişiyle varılabilecek olan doğru yola ulaşmak için çaba sarf etmek gerekir. Mektubunun devamında, kendi dilini özümsemeden Fransızca öğrenmeye kalkışan "alafranga meşrepli"lere şu manzume ile seslenir:

Cehl ile kendi lisanından deęilken bâ-haber

*Dięerin tahsile kalkışman tuhaftır zor ile
İftihar etmekte fi'l-vâki verirdim hak sana*

Olsa tahsîl-i lisan pardon ile bonjur ile (Kahraman, 1992: 370)

Yetmişinci mektup, şair hakkındaki görüşlerini içermektedir. Naci, şairiyetin ilahi bir ihsan olduğunu söyler. Salt tahsil yahut yalnızca yetenek şair olmak için yeterli değildir. İnsanı şair yapan, bu ikisinin birleşiminden doğan niteliklerdir.

3. Demdeme (1886)*

Muallim Naci'nin Demdeme adlı eseri, 15 Şubat 1886 tarih ve 335 numaralı nüshasından itibaren Saadet gazetesinde tefrika edilmiştir. (Erdoğan, 1988: 5) Recâizâde Mahmud Ekrem Efendi'nin Üçüncü Zemzeme mukaddimesi ve Takdîr-i Elhan risalesinde kendisine yönelttiği eleştirilere bir cevap niteliğinde yazılmış olan bu eser, gazetede neşrolunan makalelerden meydana gelmekle birlikte tamamlanmamıştır.

Naci, Tercümân-ı Hakikat'e yazdığı yazılar ve manzumeler ile edebiyat dünyasına kendini tanıtmış ve daha sonra bu gazetenin bünyesine edebiyat mümeyyizi sıfatıyla dâhil olmuştur. Ekrem Bey ile Naci arasında önceleri edebiyata hizmet eden bir bağ söz konusudur. Ekrem Bey, Naci'nin bazı şiirlerini beğenerek Ta'lim-i Edebiyat adlı eserinde bunlara yer verir. "Kuzu" adlı manzumesini vuzuha, "Feryâd"ı ise tabiiyete örnek gösterir ve "Feryâd"ın bir sehl-i mümteni örneği olduğunu belirtir. Bu eserler Naci'nin yeni tarzda yazılmış eserleridir. Daha sonra Naci'nin Tercümân-ı Hakikat'e gönderdiği bir gazelinin tahmis eder, Naci de bunu Tercümân-ı Hakikat'te edebiyat mümeyyizliği yaptığı sırada yayımlar. Aynı zamanda *Muallim ve Istilahat-ı Edebiyye* eserlerinde bu tahmise yer verir.

Demdeme'nin yazılmasına ve neşrine zemin oluşturan vakalar zincirinin ilk halkasını, Naci'nin kime yazılmış olduğu bilinmeyen mektubunda, Ekrem'in Ta'lim-i Edebiyatındaki iki yanlışa işaret etmesi oluşturur. Naci mektubun devamında, bu noktalara değinme sebebinin kusur aramak olmadığını belirtmiş, esere yönelik bir tavrı olmadığını "*Bunları yazışım Ta'lim-i Edebiyyat'ı çürütmeğe kalkışmak gibi gayet garib bir fikr-i ayb-cûyâneye müstenid değildir.*" sözleriyle ortaya koymuştur. (Naci, 1303: 101)

Bir süre sonra Ekrem, Zemzeme adlı eserinin ikinci kısmını yayınlar ve Ahmed Midhat Efendi'ye eserin bir nüshasını takdim eder. Fakat Naci'ye göndermez. Naci de bunun üzerine gazetede eserle ilgili herhangi bir yazıya yer vermez. Ekrem, Tercümân-ı Hakikat gazetesinde eseri hakkında yazı yazılmamasından rahatsızlık duyar ve bunu dile getirir. Naci ise bunun sebebinin kendisinde bir nüsha bulunmaması ile açıklar.

Naci, Tercümân-ı Hakikat gazetesinde muharrirlik yaptığı sırada kendi edebî görüşünü ortaya koyan yazılar kaleme alır. Bunun yanı sıra gazeteye gönderilen eserleri tenkit ederek, edebiyat heveslisi gençlere yol gösterir. Bir süre sonra gazete bir nevi edebiyat okulu vasfı kazanır ve eski edebiyat anlayışını benimseyen çevreye hitap eden bir yayın organı haline gelir. Muallim Naci'nin aynı zamanda kayınpederi olan Ahmed Midhat bu durumdan rahatsızlık duyar ve Naci gazeteden ayrılmak mecburiyetinde kalır.

Ekrem, yazdığı III. Zemzeme Mukaddimesi'nde doğrudan doğruya Naci'yi hedef alır. Bu noktadan itibaren ikili arasındaki yorum ve tenkitlerin edebi olmaktan çok şahsî bir boyut kazandığı görülmektedir.

"Ulviyyet-i hakikiyyeden bî-nasîb olduğu halde yalnız lafzan ulviyyeti müs'ir sözler balon gibidir: Hava-yı iştiharda bir aralık i'tilâ-nümâ olsa bile bi'l-ahare bir zemin-i mechuliyet ve mensiyete düşer kalır! Hakikat-ı hissiyeden mahrum iken ateşden, kıvılcımdan bahseden manzûmeler şebtâba benzer: Zalam-ı evhâm içinde fûrûzân görünse bile hiçbir kalb üzerinden bir eser-i ihtirak husule getirmeksizin kendi kendilerine söner, mahv olur." (Ekrem, 1301: 9-10)

Ekrem, bu sözleriyle Naci'nin Âteş-pâre, Şerâre ve Fûrûzân eserlerinin yalnızca söz bakımından ulviyete sahip olduklarını, bir süre yükseliş gösterecekleri dahi unutulmaya mahkûm olacaklarını, gerçek duygulardan mahrum olan eserlerin kalıcı bir etki yaratamayıp ateşböceği gibi kendi kendilerine söneceğini iddia eder.

Bu mukaddime 10 Mayıs 1885 tarihinde kaleme alınmıştır. Demdeme'nin yazılış tarihi dikkate alındığında (15 Aralık 1886) Naci'nin, Ekrem'in kendisine yönelttiği eleştirilere cevap vermemek hususunda bir süre direndiği anlaşılmaktadır. Ancak daha sonra Mekteb-i Mülkiye'de öğretmenlik yaptığı sıralarda, öğrenciler vasıtasıyla Ekrem'in hatalarını öğrenir ve bunları İmdadü'l Midâd gazetesinde yayımlar. 15 Şubat 1886'da da Demdeme'yi tefrika etmeye başlar. Demdeme'nin kapağında yazılma sebebine kısaca değinilen bir not yer almaktadır:

"Recâizâde Mahmud Ekrem Beyefendi Hazretleri tarafından tahrîr ve neşrolunan (Takdîr-i Elhân)a karşı yazılmış bir risâledir ki lüzum görüldükçe eczâsı teksîr olunacaktır." (Naci, 1303: 1)

* Demdeme adlı eserin orijinal metnini, Başkent Üniversitesi Kütüphanesi (ILY/4320), Bilkent Üniversitesi Kütüphanesi (PL243.M83 D4 1885), Ege Merkez Kütüphanesi (T811.41 Mua 1887), Kültür Bakanlığı Millet Kütüphanesi (T801.1 MUA), Milli Kütüphane (06 Mil EHT A 94) ve İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde bulmak mümkündür. Biz bu çalışmamızı hazırlarken İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'ndeki T811.219.MUA.D 1303 sınıflama, 092561 demirbaş numaralı Osmanlıca nüshadan yararlandık.

Takdir-i Elhân, Ekrem Bey'in Menemenlizâde Tahir'in Elhân adlı şiir kitabı vesilesiyle edebî anlayışını ortaya koyduğu bir eserdir ve burada Nâci'yi, edebî görüşünü ve şahsını hedef alan eleştirilerde bulunmuştur. Naci de kendisini bu eseri yazmaya sevk eden sebebin Recâizâde Ekrem Beyefendi'nin Takdir-i Elhân adlı eseri olduğunu, lüzum gördükçe devamını yazacağını henüz esere başlamadan beyan eder ve hemen ardından Demdeme'ye başlar.

"Şûrâ-yı devlet âzâsından sâhibü't ta'lim ve'z Zemzeme-i câlibü't tefhîm ve'd Demdeme-i edîb ve şâir-i meşhûr Recâizâde Sa'adetlî Mahmud Ekrem Beyefendi Hazretleri (Takdir-i Elhân) ünvânıyla yazdığı bir risalenin neşrine cüret etmiştir. Mîr-i müşârün-ileyhin bu eserinde kendine mahsus şîve-i ... İle îrâd eylediği ta'rizâtın bir takımı bana müteallik şeyler olduğundan mukâbeleten biraz söz söylemek lâzım gelmiştir. (...) Ekrem Bey'in ne türlü maksada mebnî ise bu risâlede dahi hakkımda izhârından çekinmek istemediği tecâvüze karşı sukût-ı âcizânede bulunmayı tecvîz edemem. Zirâ henüz kalemin elimdedir. Binâenaleyh bu vech ile Demdeme'ye başladım." (Naci, 1303: 1)

Burada Ekrem'i "Demdeme ile dikkat çeken Zemzeme şairi" olarak tanımlar ve kendisine yönelttiği tarizlere karşılık olarak Demdeme'yi yazdığını bir kez daha dile getirir. Şu ana kadar sessiz kalmasına rağmen Ekrem'in devam ettiği eleştirilere artık karşılık verme gereği duyduğunu, henüz kaleminin elinde olduğunu söyler.

Naci, Ekrem'in Takdir-i Elhân'da Gark-ı Nûr gazeli hakkındaki fikirlerini beyan ediş tarzını gülünç olarak nitelendirerek adı geçen gazeli yazar. Bu gazeli herkes beğense dahi Ekrem'in takdir etmeyeceğini altında kendi adının bulunmasına bağladığını şu sözlerle ifade eder:

"Bu gazeli âlem beğense Ekrem Bey beğenmez. Çünkü benimdir. Buna birçok şairler tarafından vaktiyle nazîreler söylenilmiş idi. Ekrem Bey o adamları sevmeyiz. Çünkü benim gazelimi tanzîr etmişlerdir." (Naci, 1303: 7)

Menemenlizâde Tahir önceleri Nâci taraftarı iken, daha sonra hocası olan Recâizâde Ekrem'in görüşlerini benimsemiştir. Tahir, Elhân adlı bir eser kaleme almış, Muallim Naci'nin adı geçen gazeline yazdığı bir nazireyi de esere dâhil etmiş ancak hocası Ekrem Bey'e sunacağı sırada bu nazirenin üstünü çizmiştir. Naci, bu davranışı bir öğrencinin hocasının mizacına göre hareket edişi olarak nitelendirir ve Tahir'in kendi gazeline yazmış olduğu nazire Elhân'da yer almasa Ekrem Bey'in bu eseri beğenmeyeceğini dile getirir.

"Eğer Tahir Bey böyle bir ihtiyât-ı meşreb-şinâsânede bulunmayıp da mecmuasını hâvi olduğu Gark-ı Nûr naziresini çizmeksizin takdîm etmiş olaydı kendi ta'bir-i vechiyle gözlerini "sürh hokkasına dönmüş olan" Ekrem Bey'den kimbilir ne çîn-i cebîn görürdü." (Naci, 1303: 7)

Naci öncelikle Menemenlizâde Tahir'in Elhân'da yazmış olduğu birkaç manzumeyi ele alır, manzumelerdeki anlam karmaşasına rağmen Ekrem Bey'den iltifatlar görmesini ve bu cihetle de Ekrem Bey'in şiir zevkini eleştirir. Hemen ardından Gark-ı Nûr gazeliyle Ekrem Bey'in Nağme-i Seher'ini karşılaştırma yoluyla eleştirilerine başlar. Gar-ı Nûr'un Nağme-i Seher'den daha değersiz, münasebetsiz, bî-hûşâne, ma'yub, küstâhâne, fesahat ve belâgat yönünden aşağı, saçma, galat ile memlû, divânece mi olduğunu sorgulayarak eseri yerden yere vurur. (Naci, 1303: 10-11-13-14-15) Eleştirilerini yaparken Ekrem'in şahsına da tarizlerde bulunmaktan geri durmaz. Bunu yaparken Nağme-i Seher'den beyitler alır ve beyitler aracılığıyla tenkitlerini dile getirir.

Nağme-i Seher'den sonra sırayı Ekrem Bey'in İkinci Zemzeme'si alır. Yine ağır ifadeler Gark-ı Nûr'un bu eserden daha soğuk, iğrenç, zelîlâne, afyokeşâne, hacâlet-bahş, yâve, mugayir-ı şîve mi olduğunu söyleyerek eleştirilerine devam eder. (Naci, 1303: 16-18-19-22) Ekrem Bey'in Naci'yi beğenmediği halde, bir zamanlar Naci'nin yazmış olduğu gazele bir tahmis yazıp, bunu niçin Zemzeme'sine koyduğuna anlam veremediğini şu sözlerle vurgular:

"Ekrem Bey bu gazeli beğenmiş demek olur. Zirâ insanda takdir etmediği bir gazeli -hiçbir mecburiyet olmadığı halde- tahmis etmek külfetinde bulunmayacağı gibi onu kendisince müntahab olan âsârî meyânında bulundurmaya dahi kat'a lüzum göremez." (Aydeniz, 1988: 22)

Naci, yek-diğere zıdd olan bu iki halin Ekrem Bey'de tecellisinin ne hükmete mebnî olduğunu çözememektedir. (Aydeniz, 1988: 26) Bu tavrı eleştirmeye devam eder:

"Demek ki Ekrem Bey'in nazarında bir iki sene evvel ashâb-ı hüsn-i tabîatdan imişim. Sonradan ne olmuşum? Bir müellif-i hâkirin bin türlü tahkîrâtına sezâ bir yâve-serâ öyle mi? Benim mâhiyetim Beyefendi'nin keyfine mi tâbidir ki o türlü tahavvülâta uğrasın?" (Aydeniz, 1988: 31)

Ekrem Bey'in eserleri tetkik ve tenkit ederken nesnel davranmadığını, şahsına yönelik önyargılara sahip olduğunu ve duygusal tavırlar sergilediğini belirtir. Oysa kendisi de çok farklı bir tavır takınmamıştır. Naci eserinin sonlarına doğru şöyle bir çıkarımda bulunur:

"Hâsılı, Ekrem Bey tarafından takdir edilmesi matlûb olan bir eser mutlaka benim olmamalı yâhud o eser benim olsa bile beyefendi onun benim olduğundan kat'a haberdâr bulunmamalıdır." (Aydeniz, 1988: 33)

Bir eserin Ekrem Bey tarafından beğenilmesi için kendisine ait olmaması gerektiğini dile getirdikten sonra Ahmed Midhat'ın en güzel şiirinin altına kendi imzasını atıp götürse, Ekrem Bey'in o eseri de çürütmeye kalkışacağını öne sürer. Tekrar Ekrem'in eserlerine dönerek ağır eleştirilerine devam eder.

Naci'nin Ekrem Bey'den bahsederken *tenkitçi beyefendi hazretleri, üstâd beyefendi hazretleri, mîrimiz, beyefendimiz* gibi ifadeler kullandığı dikkat çekmektedir.

Zemzeme şairi, Demdeme muharririnin hücumlarına daha fazla dayanamaz. Dâhiliye Nezâreti'ne müracaat ederek aleyhindeki yayını durdurur. (Uçman, 1998: 137) Hüseyin Avni'ye göre bu tartışmada "*Muallim Naci yenilen bir gâlib, Ekrem ise muzaffer bir mağlub*"dur. (Avni, 1932: 16)

4. İntikâd (1887)*

Muallim Nâci ile Beşir Fuad'ın 1853-1887 yılları arasında karşılıklı olarak kaleme aldıkları yedi mektuptan oluşan bir eserdir. Bu mektuplardan dördü Muallim Nâci, üçü Beşir Fuad tarafından yazılmış olmakla birlikte ilk mektup Naci'nin kaleminden çıkmıştır. Eser, kitap olarak ilk kez 1888'de kitapçı Arakel tarafından basılmıştır. Mektuplarda edebiyat, şiir, şair, hayal-hakikat, eleştiri, Batı edebiyatı, yeni edebiyat anlayışı, geleneksel edebiyat anlayışı, dil ve Türk edebiyatının ilerlemesi hususunda yapılması gerekenler hakkındaki görüşler karşılıklı olarak dile getirilmiştir.

İlk mektup Beşir Fuad'ın kaleme aldığı iki ciltlik Victor Hugo adlı çalışmanın Nâci tarafından takdir edilmesi ile başlar. Naci burada yeni tarzda yazılan şiirlerin anlamsızlığından şikâyet eder ve bu konudaki görüşlerine yer verir. Beşir Fuad, İntikâd'ın ikinci mektubunda Nâci'nin kendisini teşvik etmesinin yanı sıra tenkit etmesi beklentisini dile getirerek, şiir ve hayal mevzu üzerinde durur. Üçüncü mektupta Nâci, tenkitin lüzumuna değinir, lisanla ilgili görüşlerini bildirir, önerilerde bulunur; kendi şair tanımını ortaya koyar. Dördüncü mektupta Beşir Fuad, dil ile ilgili görüş ve önerilerini örneklerle dile getirir, Nâci'den şiir-hayal, şiir-fen ilişkisi, gerçek şiir ve gerçek şair hakkındaki düşüncelerini açıklamasını talep eder. Beşinci mektupta Nâci, edebiyatla ilgili önerilerini belirterek, Fuad'ın sorularını yanıtlar. Beşir Fuad, üçüncü mektubunda Nâci'nin şiir ve edebiyat hakkındaki fikirlerinden yararlanarak kendi fikirlerini açıklamak suretiyle katkıda bulunmak istediğini beyan eder ve görüşlerini yazar. İntikâd'ın ve Muallim Nâci'nin son mektubunda ise lisan, Türkçe, nesir, nazım, şair ve edebiyat kavramları hakkında değerlendirmeleri yer alır.

İntikad, Naci'nin edebi karakterini gösteren bir büyüteç gibidir. Eserlerini ortaya koyarken hangi prensipleri benimsediğini, edebî çizgisini ve dönemin edebiyat anlayışına bakışını bir arada ve ilk ağızdan bize sunduğu oldukça önemli bir kaynaktır. Aynı zamanda Naci'yi yenilik düşmanı veya gericilerin çete başı olarak görenlere cevap olarak sunulabilecek bir eserdir.

4.1. Şiir Hakkındaki Görüşleri

Edebiyatımızın kademe kademe bir Batılılaşma geçirdiğini düşünürsek şiirin gelişim sürecini öncelikle *şekil ve muhtevada eski, sonra şekilde eski muhtevada yeni, nihayetinde şekilde ve muhtevada yeni* olmak üzere sınıflamak mümkündür. (Okay, 2008: 405) Naci'yi, bu sürecinin ilk ve ikinci basamağının ortasında düşünmek yanlış olmaz. Çünkü O, ne tam anlamıyla muhafazakâr bir eski edebiyat savunucusu, ne de Batı edebiyatını her yönüyle kabul eden bir yenilik tutkunedir. Yeniliğin, belli temeller üzerinde ve kurallar çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini vurgulayan ilk edebiyatçılarımızdan olmuş fakat ne yazık ki yanlış anlaşılmıştır. Naci, eskinin tamamen bir kenara atılıp, temeli olmayan bir edebiyat anlayışının benimsenmesinin eğreti olacağını düşünmüş ve yenilik taraftarlarınca "*gericilerin çete başısı*" ilan edilmiştir. (Kutlu, 1981: 270) Naci'nin edebiyatımızdaki yerine kısaca değindikten sonra kendi ifadelerinden yola çıkarak görüşlerini irdelemeye çalışalım. Naci'nin şiir hakkındaki en kapsamlı değerlendirmeleri son mektubunda yer almaktadır. Burada öncelikle bir edebiyat tanımı ortaya koyar ve parça-bütün ilişkisi bağlamında şiiri ele alır. Her şiir edebiyattan sayıldığı halde, her edebî sözün şiir olmadığına dikkat çeker.

"İtikadımca lafz-ı edeb her türlü meali ve letâifi câmidir. Bununla bihakkın ittisâf edib de meâni-yi âliyye ve latîfeyi insanların levha-tı vicdânına nakşedecek derecede hâiz te'sir olan belîğ sözleri söyleyen var ise şâirdir. O sözler de -ister mevzun ve mukaffa olsun, ister olmasın- şiiirdir." (Çıkla, 2006: 263)

Naci'ye göre bir söz, ne nazım veya nesir olması, ne de kafiyeli yahut kafiyesiz olması vasfı ile değil insanın ruhuna hitap eden "*en belîğ söz*" olması ile şiir niteliği kazanır. Şiiri güzellik-çirkinlik bağlamında ele alan Naci, söylenen sözün ruhumuza ne derece hitap ettiği ile ilgilenir. Onun bir edebiyat tanımı vardır ve bu sınırlar içerisinde yer almayan hiçbir söz edebiyata dâhil edilemez. Bu anlamda kuralcıdır ve kurallarını şiirlerin niteliği; şiirlerin niteliğini de insan ruhuna hitap edebilme becerisi üzerinden yapılandırır.

Namık Kemal'in, şiirlerinde gördüğümüz hikemi üslup Naci'de karşımıza çıkmaz. O, edebiyatı *ruhun müncezib olduğu güzel sözler* olarak nitelendirir ve sanat için sanat yapar. (Çıkla, 2006: 264) Rezaizade Ekrem ile Naci'nin bu anlamda daha çok ortak noktası olduğu söylenebilir. Ekrem'in şiirinde de tek gaye güzelliktir.

* İntikâd'ın orijinal metnini, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesi (b1484106), Kültür Bakanlığı Millet Kütüphanesi (894.359), İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi (801.1 MUA.İ - 035574) ve Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nden temin etmek mümkündür. Biz çalışmamızda Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nin sınıflama numarası T.813.313MUA.A.İ ve yer numarası 10626 olan nüshasından yararlandık.

Şiirin beğenilmesi için manzum veya kafiyeli olması şart değildir, ancak kafiyeli şiir ahengi ile kulağa daha hoş geldiği için nazma meyletmek doğaldır. Bu, *nazmdaki o tabi'at-nüvâz aheng-i mahsûsdan ileri gelir.*" (Çıkla, 2006: 264) Örneğin bir mani, güzel ve hoş bir ifade ile nesir olarak yazılsa o da nazım kadar cezbedici olabilir. Naci bu görüşünü örnekleyerek açıklar. Fuzûlî'nin Şikâyetnâmesi'ndeki "*Selâm virdük, rüşvet değıldür diye almadılar*" sözünü beğenip edebiyattan sayarken, "Bir Cevâbnâme"sinde sevgiliye duyduğu aşkı anlattığı şu beyti *nefrete şayan* bulur:

"Pâre pâre dil-i mecrûhu perişânımdan

Siz kûyunda gezen her ite bir pâre fedâ" (Çıkla, 2006: 263)

Ziya Paşa, "Şiir ve İnşa"sında şiirin tarifini vezinli söz olarak ifade etmiş, kafiyenin sonradan icat edildiğini de eklemiştir. Naci ise, şiiri manzum, mevzun ve mukaffa olmak kafesinden çıkarmış, bunun dışında Ziya Paşa'nın görüşüne katılmıştır. "*Vezin, kafiye yok iken şiir var idi. Hiç nutk olur da şiir olmaz mı? Bu halde şiirin nazma tahsisi hâdis olduğu tebeyyün etmez mi?*" sözleriyle şiirin nazım yaratıldığından beri mevcut olduğunu bir kez daha vurgular. (Çıkla, 2006: 265) Şiirin ümit gibi olduğunu, şiirsiz insan olamayacağını, herkesin şiir zevkinin farklı olduğunu da dile getiren Naci, kendi şiir zevkinin dahi zaman içinde değiştiğini ilk yazdığı ve daha sonra kaleme aldığı iki şiiri karşılaştırarak ortaya koyar.

Muallim Naci, süregelen hayal-hakikat tartışmaları konusunda da görüşlerini dile getirir. Tartışmanın asıl muhatapları Beşir Fuad ile Menemenlizâde Tahir'dir. Beşir Fuad da Naci'nin yeni edebiyata yaklaşımı üzerine "*gericilerin çete başısı*" ilan edilmesi gibi, bu tartışmada yanlış anlaşılmış bir ediptir. Beşir Fuad, hayali, *daire-i tabi'at ü imkân* çerçevesinde değerlendirir. O'na göre, estetik açıdan değer taşıyorsa da hakikate uyan şiir, en güzel şiirdir. Hakikatte bulunan zevk, letafet, ulviyet hiçbir yerde bulunmaz. Naci ise şiirde hayale karşı değildir, tamamen hayalden mahrum şiirler yazılmasını istemez. Fakat hayal üzerine şiir kurulmamalı, şiiri daha güzel kılmak için hayalden yararlanılmalıdır. Hayal, hakikatin güzelliğine bir kat daha güzellik katmalıdır.

"Şairiyyet nokta-yı nazarından bakılırsa latif bir hayalin letâfet-bahş-ı tabiat ve hissedâr-ı hüsn-i hakikât olabileceği de inkâr olunamaz." (Naci, 1304: 50)

Hayalin dayanağı akıl olmalıdır. Naci, hakikati süsleyen hayal olduğuna göre, önce hakikatin ne olduğunu bilmenin gerekliliğine inanır. Şiirde hayali kullanmak bir hüner ve özen gerektirir. Çünkü hayal, şiiri güzelleştirip süsleyebileceği gibi anlamsız bir söz yığını haline de getirebilir.

Naci yeni tarzda da eski tarzda da şiirler yazmıştır. Eski tarzda yazdıkları ne kadar kendine has mefhumlar kullanmışsa da klâsik divan edebiyatı örnekleridir. Yeni tarzda yazmış oldukları ise genellikle konusuna göre isim almış (Kuzu, Kebüter, Dağbaşı vb.), genellikle uzun manzumelerdir. Ancak başarılı oldukları söylenemez. Ekrem'in vuzuha örnek gösterdiği Kuzu şiiri, *muhayyile yokluğundan doğan iptidailiklerle doludur.* (Narlı, 2008)

4.2. Şair Hakkındaki Görüşleri

Naci, şair tanımını ilk olarak üçüncü mektubunda "*edebiyatla hakkıyla muttasıf bulunan, latif ve yüce manaları insanın vicdan lehasına nakşedecek derecede tesirli belîğ sözleri söyleyebilen herkes*" olarak yapmıştır. (Naci, 1304: 54) Şairin öncelikle bilgili olması gerektiğini dile getirir. Büyük olmayan insan şair olamaz. Cahil bir kimse şair olmaya kalkarsa anlamsız sözler söylemeye başlar. Bu da anlama değer verenler nazarında nefrete şayan bir durum olur.

"Cahilden şair olmaz. Bir nadan şair olmaya yeltenirse manasız söz söylemeye heves ediyor demektir. Bu hal ise muhib-i meâni olanlar nazarında o kadar menfurdur ki en muktedir bir şair güç tarifiedebilir." (Naci, 1304: 27)

Peki, şair nasıl olmalıdır? İnsanlığa sefalet örneği göstermemeli, yücelik dersi vermeli; milli ahlakı güzelleştirmeye, mensup olduğu milleti günden güne yüceltmeye çalışmalıdır. Tavır, yazı ve konuşmalarıyla faziletleri diriltmeli, kötülükleri yok etmelidir. Toplumun örnek aldığı büyük ve değerli kişi olmalıdır. Batı edebiyatı karşısında seçici davranmalı, edebiyatta yenileşme konusuna pragmatik yaklaşmalıdır. Öncelikle milli edebiyat anlayışını özümsemeli, yenilikleri buna uyarlayarak edebiyatımıza sindirmelidir.

"İnsanlara numune-i sefalet göstermeyecek, ders-i ulviyyet verecek, ahlâk-i milliyeyi tazhîbe çalışacak, mensub olduğu milletin günden güne âlî olduğunu görmek isteyecek, dünyanın bir saadet-âbâd kesilmesi arzusunda bulunacak, haliyle, lisaniyle, kalemiyle bu maksadı tervîce sa'y edecek. Hâsılı şair muhyî-yi fezâil, mü'mit-i rezâil olmak fikrinden hiçbir vakitte hâli kalmayacak." (Naci, 1304: 32-33)

Bu düşüncelerini irdelediğimizde Abdülhak Hamid'in şiirlerini tasvip etmediğini söyleyebiliriz. Hamid'in bedbîn, karamsar hali şiirlerinin altyapısını oluşturur, Naci'nin 'insanlara sefalet örneği göstermemeli' esasına ters düşer. Öte yandan Naci'nin şiirlerine baktığımızda da karamsar, hüzünlü bir üslup görülür.

4.3. Dil Hakkındaki Görüşleri

Naci'nin dille ilgili görüşlerinin büyük bir bölümü son mektubunda yer almaktadır. O, Batı medeniyetlerinden geri kalışımızın sebeplerinden birini de lisan olarak görür. Türkçeyi doğru kullanabilmek

için sadece Türkçeyi iyi bilmek gerekir, Arapça ve Farsça öğrenmeye lüzum yoktur. Türkçeyi doğru kullanabilmenin tek yolu ise dilin bir an önce intizam altına alınmasıdır. Oysa bizim lisanımızın henüz bir imla kitabı bile yoktur.

Naci'nin edebi hayatı boyunca en çok üzerinde durduğu ve önem verdiği mevhum dildir. O'na göre, lisanımız bir kere intizam altına alınsa üç dört sene tahsil gören genç bir Türk genci fesahatle meramını anlatabilecek noktaya ulaşabilir. Bu görüşünü dile getirirken Naci, kendini örnek göstermektedir. Rüşdiye mektebinde eğitim görmemiş, bir mahalle mektebinde Kur'an ve tecvit okuyup daha sonra medrese eğitimi almış bir kişi olarak bu derecede Türkçe kullanabildiğini dile getirir. Bunca zahmetle elde ettiği bu melekeyi, yetenekli bir gencin birkaç senede öğrenebileceğini iddia eder.

"Bir lisanın kaç senede tahsil olunabileceği onun meydanda mükemmel usul-i ta'limi olmakla, birçok mekteplerde tercüme olunmakla olur. Bizim lisanımızın öyle şeyleri var mı? Henüz bir imle kitabımız yok. Türkçe öğrenecek bir çocuk (gelür) mi yazsın, (gelir) mi? 'Gelme kaç türlüdür?' dense (üç) mü desin, beş(mi), yoksa (dokuz) mu?" (Naci, 1304: 261)

Türkçeyi doğru yazmak için bir kavaid kitabı ve bir lügat oluşturulması gerektiğini dile getiren Naci, bunun nasıl ve kim tarafından yapılması gerektiği konusunda da fikir beyan eder. Dilin kaideleri, kullanış şekillerini gösteren örneklerin bir araya getirilmesi ile tespit edilebilir. Çünkü dil kaideye dayanarak doğmaz, kaideler dilin kullanılışından meydana gelir. Bizim lisanımızda ise kullanılış var fakat kaide yoktur. Oysa biz lisanımızı kaideler oluşturarak bir temele oturtabilsek, onu günden günde geliştirerek milletimizi yükseltebiliriz. Peki, bu görevi kim üstlenmelidir? Her eli kalem tutan bu işi yerine getirmeye kalkışırsa lisan daha da içinden çıkmaz bir hâle gelir. Bunu yapabilecek en makul topluluk, muktedir bir edebi cemiyettir.

Nitekim kendisi de dile hizmet edecek çalışmalarda bulunmuştur. Lugat-ı Naci ve İstilahat-ı Edebiyye eserlerini kaleme almıştır. Lugat-ı Naci, Naci'nin fetva kelimesine kadar yazdığı, devamını Müstecâbizâde İsmet Bey'in müsveddelerden yola çıkarak tamamladığı bir sözlüktür. İstilahat-ı Edebiyye ise Divan şiiri belagat kurallarını ve edebi sanatları açıklayan bir eserdir. Recâizâde Ekrem'in Talim-i Edebiyat adlı eseri belagat ve edebi sanatlar konusunda edebiyatımızda yazılan ilk eserdir. Ekrem, Divan edebiyatı yazı kaideleri ile Fransız edebiyatının bazı kurallarını birleştirmiş, Naci ise eserini sadece divan edebiyatı kaidelerine bağlı kalarak kaleme almıştır.

Naci lisanımıza faydalı olmak adına, başka dillerden kelime almaya karşı değildir. Ancak alınan kelimelerin milli lisanımıza uydurulması gerektiğinin altını çizer. Avrupa lisanları da Latin ve Yunan lisanlarından birçok kelime almışlardır. Fakat aldıkları kelimeleri kendi şivelerine uydurmuşlar, kendilerine mal etmişlerdir. Kelimelerin son haline bakıldığında Latince'den geldiklerini söylemek mümkün değildir. Biz ise Arap ve Fars edebiyatlarından aldığımız kelimeleri değiştirmeden, kendimize adapte etmeden kullanmaktayız. Bunu yapmaya devam edersek Arap edebiyatının hâkimiyetinden asla kurtulamayız.

"Araplar 'nakd, tenakkad, intikad, tenakkud' kelimelerini aynı anlamda kullanıyorlar. Fakat tenkid kelimesini kullanmıyorlar. Bu duruma vakıf olanlardan dilimizi Arapça açısından değerlendirenler bizim de tenkidi kullanmamamız gerektiğini söylerler. Tenkid kelimesi bizim lisanımıza intikâdden daha tatlı geliyor. Arap beğenmiyorsa biz beğeniyoruz. Biz Arab'ın keyfine tâbi olacak olur isek elimize kalem aldıkça pek çok ezilip büzölmeye mecbûr oluruz." (Naci, 1304: 21-22)

Peki, Naci kendi eserlerini ortaya koyarken düşüncelerini yansıtabilmiş midir? Naci'nin eserleri dikkate alındığında, sade bir Türkçe kullanımı, manzum eserlerinin tümünde hayata geçirememişse de nesirlerinde başarıyla uyguladığı görülür. *Yeni tarzda yazdığı şiirleri Tanzimat'tan beri peşinde koşulan sadeliğin ta kendisidir. Yazık ki sadelik şiirin vasıflarından bile değildir.* (Tanpınar, 1976: 597) Bu şiirleri, sade yazılmak çabası ön planda olduğu için hayalin göz ardı edildiği kuru birer manzum eser olmaktan öteye geçememiştir. Ancak şiirlerinde asla göz ardı etmediği bir husus vardır: Belagat. Ali Kemal, Şemseddin Kutlu ve Ahmet Hamdi Tanpınar da Naci'nin öne sürdüğü dilde sadelik mevhumunu büyük oranda hayata geçirdiği konusunda hemfikirdir.

4.4. Batı Edebiyatı ve Türk Edebiyatına Yansımaları Hakkındaki Görüşleri

Tanzimat'tan sonra ediplerimiz Batı ile temasa geçerek onların eserlerinden istifade etmeye başlamışlardır. Bu temas edebiyatımızda da değişiklikler olmasına sebebiyet vermiştir. Yazarlarımızın büyük bir bölümü bu yenilikleri edebiyatımıza kabul ederken hiçbir değerlendirmeye tabi tutma gereği duymamış; bir kısmı ise millî edebiyat ve lisanımıza faydalı kılmak amacıyla kendi eleğimizden geçirerek almamız gerektiğini söylemiştir. Naci, ikinci görüşü savunanlardandır. Ancak yenilik karşıtı olarak değerlendirilmiş, asıl söylemek istediği anlaşılamamıştır.

Naci ve Beşir Fuad'ın mektuplaşmalarında yeni edebiyat anlayışı ile görüşler karşılıklı olarak dile getirilmiştir. Naci ilk mektubunda Beşir Fuad'ın beyan ettiği bir fikri onaylayarak düşüncesini ifade eder.

"<<Ne bir fikri yenidir diye katiyen reddetmek câizdir, ne de kabule müsâraat göstermek. O yolda bir fikri tervîc edenlerin delâilini dinlemeli, düşünmeli, muhakeme etmeli, eğer nefsü'l-emre muvâfık, muhassınât ve rüchâniyeti der-kâr ise kabul etmeli>> buyuruyorsunuz. Ne parlak hakikat!" (Naci, 1304: 7)

Sadece bu cümleler bile Naci'nin Batı edebiyatının karşısında olmadığını kanıtlar niteliktedir. O, sadece sorgulamadan, değerlendirmeden, kendimize uygun olup olmadığını ölçmeden kopyalamak fikrine karşıdır. Aynı zamanda yeni edebiyat taraftarlarının Batı'yı kabul ederken eski edebiyatı tamamen reddetmelerini de hoş karşılamaz, onları *şık beyler* olarak nitelendirir. Naci gerçekten de eski edebiyatı önemsememiş, ondan vazgeçememiştir. Çünkü altı yüzyıllık bir geleneği bir anda değiştirmek kolay olmayacaktır. Ancak lisanımızda hiçbir temeli olmayan, hiçbir kaideye uymayan bir edebiyat anlayışını alıp edebiyatımıza olduğu gibi yerleştirmeye çalışmak da, köklü bir ağacı yerinden söküp başka bir toprak parçasının üzerine koymak gibidir. Öncelikle uygun koşullar yaratılmalı, belli kurallar belirlenmeli, ancak bu şekilde yenileşme sağlam bir zemine oturtulmalıdır.

"Edebîyat-ı Osmanîyye'nin haline bir kere atf-ı nazar-ı dikkat buyurulsun: Tarz-ı atik muhafazakârânı var, tarz-ı cedîd tarafdârânı var fakat ortada garezsiz bir mümeyyiz yok." (Naci, 1304: 8)

Naci bu eski-yeni atışmasının sebebini oldukça açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Aslında iki taraf arasındaki çekişmenin esas sebebi edebiyatımızda objektif bir seçici olmamasıdır. Eski taraftarları eski edebiyatı, yeni taraftarları yeniyi övmekte, karşı tarafı eleştirmektedir. Batı edebiyatı taklide şayan olabilir ancak taklit edecek kişinin öncelikle iyi bir eğitim almış, eski edebiyatı bilen, Batılılaşmayı doğru anlayan, güzeli çirkinden ayırt edebilen ve millî bakış açısına sahip bir kimse olmalıdır. Bu özellikleri taşımayan biri bu işi yapacak olursa taklidin zararı kaçınılmazdır. Ancak gerçek *mümeyyizler* ortaya çıktığında edebiyatımız gelişim kaydedebilecektir.

Naci yeni edebiyat taraftarlarının eserleri hususunda ciddi eleştirilerde bulunur. Yeni anlamlar peyda etmek için saçma sözler peyda etmek haline gelen bir edebiyat anlayışı bizi ileri götürmek bir yana eskinin ötesine bile geçiremeyecektir.

"Yeni sayılan şiirlerimiz içinde manasızları o kadar çoktur ki bunları herkes görmüş olacağı cihetle şurada bir iki misal vermeğe lüzum görmekte mana yoktur. Bu bele pek fenâ! Gide gide yâve-gülük hepimize sirâyet edecek olursa biz ediplerin eslafa ne derecelerde üstün geleceğimizi hayal ediniz." (Naci, 1304: 10)

Bu şekilde devam ettiği takdirde şiir diye adlandırdığımız tür şairinin bile anlayamadığı söz yığını haline dönüşecektir. Üstelik bunu yapanlar da devrin muktedir edebî şahsiyetleri olacaktır. Nitekim Naci haklı çıkmıştır. Medeniyette ilerlemek için iki yol vardır: İcat ve Tecdit. Naci icadın tecditten daha kolay olduğunu ileri sürer. Tecditte kendinden öncekinin yerine başka bir fikir yerleştirme zorluğu söz konusudur, icatta bu zorluk çok ortaya çıkmaz. Çünkü eski alışkanlıklardan vazgeçmek oldukça güçtür. İcada karşı fazla direnç göstermeyen halk tecdide karşı koyabilir. Müceddit, eski fikirleri yok etmeden başarıya ulaşamaz.

"Halkın hüsn-i kabulüne mazhâriyyet nokta-ı nazarından bakılınca mucidlik müceddidlikten kolay görünüyor. Zira icada eski bir fikrin mahvıyla anın yerine yeni bir fikrin ikamesi suûbeti o kadar olmadığı halde tecdide bilakis bu suûbet tamamıyla mevcûd bulunur." (Naci, 1304: 4)

Görüldüğü üzere Naci, Batı medeniyetlerinin edebiyatlarından yararlanmaya değil, Frenkleşmeye karşıdır. Bu edebiyatın iyi ve kötü yanlarını ayırır. Batı bu konuma gelmeden önce İslam medeniyetlerinden faydalanmıştır, biz de ilerlemek için onların ilminden yararlanabiliriz. Ancak bunu millî değerlerimize ve kültürümüze bağlı kalarak yapmamız gerekir.

Eski ve yeni edebiyat anlayışlarına körü körüne bağlananları eleştirir. Ona göre eski edebiyatçılar mübalağada ileri gitmiş; yeni edebiyatçılar da manayı göz ardı etmişlerdir. Yeni edebiyat eski edebiyattan faydalanmalı, eskiyi geliştirmelidir. "Yeni edebiyatçıların taklit ettikleri, örnek aldıkları Avrupa'da Rönesans, eski Yunan ve Latin kültür ve edebiyatlarının modernize edilmesidir. Yani Avrupa eskiden kopmadan yenilemiştir." (Kutlu, 1981: 670) Türk edebiyatının gelişimi için de bu felsefe izlenmelidir, eski Türk edebiyatı yok sayılarak bir yere varılamaz.

Sonuç ve Değerlendirme

Muallim Naci'nin tenkit eserlerinden yola çıkarak onun dile, edebiyata, medeniyete ve yenilikçiliğe bakış açısı şu şekilde özetlenebilir. Naci, edebiyatı güzel-çirkin bağlamında ele alır. Edebiyat ruhu cezbeden güzel sözlerdir. Şiir ise en beliğ sözdür. Bir sözün şiir olabilmesi için nazım veya nesir, kafiye veya kafiyesiz, vezinli veya vezinsiz olması önemli değildir. Şiiri şiir yapan onun ruhumuzda yarattığı etkidir. Şiirin nazım ve kafiye olması bizi cezbeden taraf, söyleniş güzelliğidir. Yalnızca şekil veya yalnızca muhteva güzelliği şiirin güzel olması için yeterli değildir, ancak ikisi bir arada olduğunda latif bir duygu yaratır. Şiirde hayale yer verilebilir, ancak hayal, hakikati daha güzel göstermek için kullanılan bir araç görevi görmelidir.

Şairlik yetenek ve bilginin bütünlüğünden doğar. Şair, örnek bir insan olmalıdır. Topluma sefalet örneği göstermemeli, yücelik dersi vermelidir. Millî ahlakı güzelleştirmeli, milletin fikirlerini düzeltmeye ve yükseltmeye çalışmalıdır. O, bu anlamda üstüne düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır.

Naci eserlerinde halk edebiyatına, eski edebiyata ve yeni edebiyata bakış açısını ortaya koymuştur. Halk edebiyatını küçümser, eserlerine değer vermez. Eski edebiyatçıları Acem ve Arap edebiyatlarının eserlerini taklide meylettikleri, söylenmemiş söz kullanmak hevesiyle manayı göz ardı ettikleri ve dilimizi ağırlaştırıp aşırı mübalağaya yeltendikleri için eleştirir. Ona göre yararlandığımız kaynaklar nerede olursa olsun taklit edilmemeli, örnek alınmalıdır. Diğer medeniyetlerin edebiyatlarından faydalanmak yanlış değildir, ancak bu millî edebiyat anlayışı çerçevesinde yapılmalıdır. Beğenilen her güzellik olduğu gibi alınrsa edebiyatımız içinden çıkılmaz bir girdaba döner. Bizim en büyük eksikliğimiz, edebiyatımıza getirmek istediğimiz yeniliklerin iyi mi kötü olduğunu değerlendirebilecek mümeyyizlerin olmayışıdır. Ne yeni edebiyatçılar eskiyi tamamen reddederek bir sonuca varabilirler, ne de eski edebiyatçılar yeniliklere ve gelişime sırt çevirerek yükselebilirler. Yani Naci'ye göre, Batılılaşma eskinin yenileştirilmesidir. Medeniyet alanında ilerleme iki bağlamda gerçekleşebilir: İcat ve tecdit. İcat, tecditten daha kolaydır. Çünkü yeni fikir ortaya koymak, var olan bir fikri değiştirmekten daha kabul edilebilirdir. Halkın alışkanlıklarını yıkmak zordur.

Naci'nin eleştirilenliği sistemli değildir. Eserler hakkında yaptığı tenkitler geleneksel belagat anlayışı çerçevesindedir. Eleştirilerinde dili esas alır. Değerlendirmelerini, şairin Türkçeyi kullanma becerisi, vezin, kafiye hataları ve mana çerçevesinde yapar. Yargıyı, beğenip beğenmeyişine göre koyar; bu anlamda subjektiftir.

Muallim Naci'nin Tanzimat sonrasında 'eski-yeni' üzerinden yürütülen cepheleşmenin bir kutbunda yer almış olması onu klâsik şiiri yeniden diriltmeye çalışan bir divan şairi yapmamıştır. Naci'nin tenkit metinleri dikkatle incelendiğinde onun yarattığı genelde edebiyat, özelde şiir estetiğinin nitelik ve -şiirin doğasına uygun bir içkinlikle- insan ruhuna seslenebilen değerler üzerine oturduğunu görürüz. Bu değerler bazen nazım ve kafiyenin yarattığı söyleniş güzelliğini gerekli bulan Naci'yi Divan şiirine yaklaştırırken, bazen de taklit ve yeni söyleyiş çabalarıyla şiirin yapısını bozması bakımından Divan şiirinden uzaklaştırır. Naci, Divan şiirinin ahengini ve musikisini yüceltirken, dilde sadelik taraftarı oluşu ile taklit ve tekerrüre düşmesi hususlarında ise onu eleştirmekten çekinmemiştir. Hatta Naci'nin edebî tutumundan yola çıkarak, Tevfik Fikret ve Yahya Kemal gibi önemli şairlerimizin klâsik şiirimize yaklaşımının, şiirlerindeki olgunluk ve ustalığın temellerinin Muallim Naci ile atıldığını söylemek yanlış olmaz.

KAYNAKÇA

- Hüseyin Avni (1932). *Muallim Naci*, İstanbul: Kanaat Kütüphanesi.
- ÇIKLA, Selçuk (2006). "Muallim Naci-Beşir Fuad Mektuplaşması: İntikâd", *Hece Dergisi*, Yıl:10, Sayı: 114/115/116, s. 256-266.
- EKREM, Rezaizâde Mahmud (1301). *Zemzeme III*, İstanbul.
- ERDOĞAN, Aydeniz (1988). *Demdeme*; Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KAHRAMAN, Seyit Ali (1992). *Muallim Nâci Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- KUTLU, Şemseddin (1981). *Tanzimat Dönemi Türk Edebiyatı Antolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Muallim Naci (1303). *Demdeme*, İstanbul: Mihran Matbaası.
- Muallim Naci (1304). *İntikâd*, İstanbul: Kitapçı Arakel.
- Muallim Naci (1303). *Mektublarım*, İstanbul: Matbaa-yı Ebüzziya.
- Muallim Naci (1301). *Yazmış Bulundum*, İstanbul, Mihran Matbaası.
- NARLI, Mehmet (2008). *Yeni Türk Edebiyatı Notları*, Balıkesir.
- OKAY, Orhan (2008). *Batı Medeniyeti Karşısında Ahmed Midhat Efendi*, İstanbul: Dergah Yayınları.
- ŞENEL, Nihad (1988). *Yazmış Bulundum*, Yayınlanmamış Lisans Tezi, İstanbul: Mimar Sinan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1976). *19uncu Asır Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- TARAKÇI, Celal (1994). *Muallim Nâci Efendi -Hayatı ve Eserlerinin Tedkiki-*, Samsun: Sönmez Ofset Matbaası.
- UÇMAN, Abdullah (1998). *Muallim Naci: Hayatı-Kişiliği-Eserleri*, İstanbul: Toker Yayınları.